

ARACIÈNCIA

HISTÒRIA

Dos científics treballant amb animals dissecats al Museu Martorell (1917).

JOSEP MARIA COI I DE TRIOLA,
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

100 anys de ciències naturals

Es compleix el centenari de la creació del parc científic de la Ciutadella, un complex que pretenia situar Barcelona al mapa internacional de la recerca i la divulgació científica.

Toni Pou

Ara fa 100 anys, el 28 d'abril del 1917 s'emprenia un dels projectes culturals i científics més ambiciosos que s'han engegat mai a Barcelona. El nou govern de la ciutat, constituït el 1916, havia assumit el programa cultural de la Lliga Regionalista i presentava el conjunt d'instal·lacions que haurien de vertebrar el Museu de Ciències Naturals del futur: el Museu Martorell, el Castell dels Tres Dragons, l'umbracle i l'hivernacle, tots situats al Parc de la Ciutadella. A més d'aquests edificis, el complex incloïa un aquàrium situat a la cascada, on es podien observar espècies marines de la Mediterrània i altres mars del món. També formava part del conjunt el famós mamut de formigó, que representava la primera pedra d'una iniciativa que havia d'omplir el parc de figures d'animals extingits de la fauna catalana i que mai no es va arribar a completar. Aquella presentació pretenia ser el tret de sortida d'un projecte que dotés Barcelona d'un museu de ciències naturals amb una activitat de recerca científica equiparable a la dels museus més importants de l'època, una ambició que contrastava amb la poca tradició científica que hi havia al país.

“Des del punt de vista museogràfic i de divulgació, el plantejament del parc que es va fer el 1917 és molt modern i estava a l'altura d'altres ciutats europees del moment”, explica José Pardo, historiador de la Institució Milà i Fontanals, filial del CSIC, i membre de la Societat Catalana de la Història de la Ciència i de la Tècnica. “Amb aquest projecte, la ciutat de Barcelona no aspirava a allotjar col·leccions com les del British Museum, una institució d'un imperi construït justament gràcies al descobriment de la natura d'altres indrets del món”, afegeix Josep Maria Montserrat, director de l'Institut Botànic de Barcelona. “Malgrat això –continua–, sí que hi havia una ambició d'actuar internacionalment per posar en valor el patrimoni local”.

Creixement i decadència

A partir de la constitució d'aquest autèntic pol científic, l'activitat en l'àmbit de les ciències naturals es va consolidar i es va anar estenent a altres indrets de la ciutat. El 1930 el botànic Pius Font i Quer començaria la construcció del Jardí Botànic a la muntanya de Montjuïc. Cinc anys més tard es va crear al Parc de la Ciutadella el primer centre de recer-

ca científica de la Generalitat republicana, l'Institut Botànic de Barcelona, que el 1940 es va traslladar a Montjuïc per situar-se al costat del jardí. En aquell marc va néixer, per exemple, la primera revista científica dedicada a la botànica de tot l'Estat.

Quan el 1939 es va acabar la Guerra Civil i es va instaurar la dictadura franquista, l'activitat del parc científic de la Ciutadella i les instal·lacions que n'havien emergit van mantenir un nivell basal, que en cap cas donava resposta a l'ambició amb què s'havien plantejat. A partir dels anys 70, amb el restabliment de la democràcia, es va anar recuperant paulatinament l'activitat fins a arribar a la situació actual, una situació que es podria qualificar d'anòmala i que, com tants altres aspectes d'aquest país, encara és hereva de la sotragada de 40 anys que van suposar la guerra i la dictadura.

El museu avui

Avui dia la zona de la Ciutadella és un dels epicentres de l'activitat política i científica del país. La presència del Parlament de Catalunya dins del parc es combina amb una sèrie d'institucions científiques en el seu entorn més immediat: la Universitat Pompeu Fabra, a la

banda de llevant, el Parc de Recerca Biomèdica, l'Institut Hospital del Mar d'Investigacions Mèdiques i l'Institut de Ciències del Mar, a la banda de mar, i la Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació i la Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats, al nord. L'actual Museu de Ciències Naturals de Barcelona està distribuït en part en instal·lacions exteriors al parc, com el Museu Blau, al Fòrum, que acull exposicions i activitats obertes al públic, i els jardins botànics modern i històric, a Montjuïc. Aquest conjunt d'instal·lacions va rebre el 2016 prop de 232.000 visitants, 39.000 dels quals eren estudiants.

La presència del museu dins del parc es materialitza en els dos edificis del Museu Martorell i el Castell dels Tres Dragons. A l'interior d'aquests edificis es conserva un fons de gairebé quatre milions de peces (al Museu Blau se n'exposa “només” una mil·lèsima part, 4.000) i hi treballen, depenent de l'època, una trentena de persones. Malgrat la presència d'aquest fons, que es pot consultar, i de l'activitat que hi té associada, cap dels edificis està obert al públic de la mateixa manera que ho està un museu amb horaris de visita. D'altra banda, l'umbracle i l'hivernacle es tro-

Científics al laboratori botànic del Museu Martorell (1917).
JOSEP MARIA COI I DE TRIOLA,
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ben en un estat d'inactivitat i de conservació força millorables. A més de l'aïllament dels edificis del museu respecte del públic per motiu de la seva activitat, l'interior del Parc de la Ciutadella està aïllat físicament de tot el bullici científic del seu entorn per un mur i per la presència del zoo. Com explica el gestor cultural Jordi Carrió, tot plegat ha promogut una àmplia reflexió amb l'objectiu d'integrar, dinamitzar i modernitzar en clau de ciutat i de país tots aquests equipaments interiors amb el teixit urbà i el pol de coneixement del seu entorn immediat.

El futur del museu

L'equip del Museu de Ciències Naturals ha fet els deures i ha desenvolupat una proposta per als edificis del Museu Martorell i el Castell dels Tres Dragons. Aquesta proposta preveu que el Museu Martorell es converteixi en un centre expositiu sobre la història dels museus de ciències naturals, en què es combinen la perspectiva global dels grans viatges dels segles XVIII i XIX amb el punt de vista local sobre l'estudi de les ciències naturals a la ciutat. A més, aquesta instal·lació també centralitzaria tota la documentació i l'arxiu del

museu, que actualment està repartida entre els dos edificis, tal com passa amb les col·leccions.

El Castell dels Tres Dragons acolliria totes les col·leccions i les instal·lacions necessàries per dur a terme les tasques de recerca. A més, en la línia dels museus moderns de tot el món, tindria la vocació d'acostar el seu patrimoni al públic mitjançant visites i l'organització d'activitats. Ara per ara, s'ha culminat una primera fase del projecte, que ha consistit a habilitar el soterrani per albergar les col·leccions de geologia i construir nous laboratoris que donin servei a les col·leccions de zoologia que s'hi traslladaran des de l'altre edifici.

"La idea és que les diverses instal·lacions es complementin i formin un museu distribuït, sense parets", explica Anna Omedes, directora del Museu de Ciències Naturals de Barcelona. "Al Fòrum -afegeix- tenim un museu que explica les ciències naturals de manera inclusiva i al parc tindrem les col·leccions, la recerca, el centre de documentació i l'exposició sobre la història de les ciències naturals". I conclou: "Treballem perquè el Parc de la Ciutadella recuperi l'esperit de modernitat en l'àmbit científic que tenia fa 100 anys".

CIÈNCIA I IDEOLOGIA

El programa científic que va cristal·litzar el 1917 al Parc de la Ciutadella era modern, de molta qualitat i tenia una ambició d'àmbit internacional. Estava dirigit per persones ben formades, amb una visió global i estratègica de futur. No obstant això, la ideologia catòlica i conservadora de la Lliga Regionalista va marcar alguns límits a la ciència.

En l'elaboració del contingut científic del projecte hi van participar, entre altres, Norbert Font i Sagué, que era geòleg i sacerdot. "La idea d'aquest grup de científics catòlics era conciliar les Sagrades Escripures amb les innovacions", explica José Pardo. "Malgrat aquesta voluntat, hi havia línies vermelles que no volien traspasar", continua. "El darwinisme, que oferia una interpretació de la natura materialista i atea, era una d'aquestes línies". Per tant, en la línia de la resta de la ciència catòlica europea, la teoria de l'evolució, publicada gairebé 60 anys abans per Charles Darwin en el seu fonamental *L'origen de les espècies*, no tenia cabuda al programa científic que s'exposaria al parc.

El famós mamut que encara avui crida l'atenció dels visitants es va etiquetar com a "Mamut antediluvià", en referència al seu origen anterior al bíblic diluvi universal.

L'evolucionisme o transformisme -com se l'anomenava aleshores- havia quedat relegat a les propostes de sectors polítics republicans i llibertaris, que també tenien un programa científic ambiciós però no disposaven de recursos per posar en marxa un projecte de l'abast del que es va desplegar al parc.